

SKOLE, KORN OG SANG – SYKKELTUR I NEDRE VANG - pinesykkelturen 2022

1) Vi valgte å starte på **Lovisenberg skole** denne gangen for å markere at skolen nylig hadde fylt 50 år. I den sammenheng har Tor Karseth laget en jubileumsforestilling med korn som hovedtema, og bakgrunnen for det får vi høre mer om etter hvert.

Her blir 84 syklistene ønsket velkommen til en tur i ganske flatt kulturlandskap med frodige, grønne åkrer over alt. Jordbrukstradisjonene i nedre Vang er eldgamle og jorda er god, men likevel har det vært viktig å utvikle stadig bedre kornsorter. Derfor finner vi i området her flere forsøksgarder som har blitt brukt til kornforedling gjennom mange år. Dette blir som nevnt, et tema gjennom årets tur.

At jordbruket her er gammelt, forteller et opplysningsskilt som Vang historielag har satt opp like ved fotballplassen: Det viser til et kulturminnefelt like ved, på Skattum, som består av 33 gravrøyser og rydningsrøyser. Gravrøysene er fra middelalderen, mest sannsynlig fra eldre jernalder (500 f. Kr. – 500 e. Kr.)

Tor starter med å si at det er bra at el- syklistene har kommet fram. Han vet at de har hatt en tung vår – det er fryktelig dyrt å lade!

Han forteller videre at han har jobbet med et prosjekt fra 1. til 7. trinn: *Lovisenberg skole – helt på jordet*, en jubileumsforestilling til skolen som nettopp har fylt 50 år. Vi får høre åpnings sangen: *Midt i barndommen – midt i matfatet*. Den forteller om den fantastiske beliggenheten til skolen med grønne åkrer på alle kanter. Forestillingen handler om korn, kornets historie, ikke bare om korn i Norge, men fra hele verden. Hvor viktig korndyrkingen i alle land er, knyttes ikke minst sammen med situasjonen i Ukraina etter 24. februar.

2. pinedag er i år 6. juni, altså D-dagen (Normandie 1944), det minner oss om situasjonen vi har i dag med ny krig i Europa. Tor framfører en sang om støtte til Ukraina og som henspiller til fargene i flagget deres: blå himmel over en gul hveteåker.

Lovisenberg skole er en videreføring av Farmen skole. Spesielt med den ellers er nærheten til fire forsøksgarder.

Forsøksvirksomheten startet i 1905 og kan sees på som en del av nasjonsbyggingen etter at Norge ble selvstendig.

Det var blitt startet med forsøk noen tiår tidligere med faglig basis fra Landbrukshøgskolen på Ås, da den kom i gang på slutten av 1800-tallet. Det var driftige gardbukere og folk som var organiserte i jordbruksorganisasjonene som fikk i gang driften. Johan E. Mellbye på Nes tok mye av initiativet. De fikk støtte fra stat og fylke, men manglet fullfinansiering. Hos Jens Steen på Hjellum fikk de løfte om leie av 30 mål og husrom, men først da de fikk støtte fra Brenneriforeningen kom de i gang – for denne hadde mer penger - det manglet 1700 kr.

Tor synger det første verset av en sang som han vil fordele på disse gardene underveis: *Hjellum, Møystad, Vidarshov og Bjørke*.

Litt skolehistorie:

Skolen her er truet – kommunen skal utarbeide ny skolestruktur: alle unntatt Ingeberg og Lunden er lagt i potten.

Skoleutviklingen i Vang ble tidlig ganske framtidrettet. Allerede etter krigen ble skoler slått sammen:

Lunden og Østås til Lunden. Ingebergbakken og Vestås til Ingeberg skole i 1965.

Skramstad ble deretter overført til Lunden. Det samme skjedde med Kirkekretsen og Farmen krets; de ble slått sammen.

I 1966 ble det bestemt at det skulle bygges en ny skole på Lovisenberg med samme kretsgrenser.

Kretsgrensen har endret seg år for år. Først gikk grensen oppe på Prestegardsjordet. Skolenavnet Ridabu oppsto da Ridabu sentralskole ble planlagt. Denne skulle bestå av Ribabu, Farmen og framhaldsskolen og skulle ha elever fra Ilseng og helt opp til Sælid og Tronhus. Det er Ridabu – landet langs Ridåa som kanskje er et gammelt navn på Svartelva. Hele Farmen-, hele Lovisenberg- og hele Ridabu-kretsen er Ridabu.

Et hovedpoeng i skoleforestillingen er å vise hvor nødvendig det er at vi har gode dyrkbare arealer og dyrking av alle fire kornsorter, men spesielt hvete – fra norsk kornforedling – som foregår hos Graminor. Og en del av sykkelturen er å se på åkrer som gror og gir mat.

2) Vi starter turen med å sykle forbi det nye boligfeltet like ved skolen, her er det nok noen nye elever som har kort vei til skolen. Vi triller videre mot Hjellum og opp til Vidarshov.

Like etter innkjøringen til Vidarshov passerer vi det store gravfeltet fra jernalderen (ca. 500 f. Kr. – ca. 1050 e. Kr.) Her er det satt opp en informasjonsplakat av Vang historielag, se [Vidarshov - Historikk - Vang historielag \(vang-historielag.no\)](http://vang-historielag.no)

3) På **Vidarshov** får vi høre mer om oppstarten av forsøksvirksomheten som var på Hjellum gard.

Werner Christie kom hit ansatt som leder i 1905, 28 år gammel. Han hadde tatt det som var av utdannelse i Norge, hadde deretter reist rundt i Europa og studert kornforedling. På Hjellum setter han i gang forsøksfelt, men ikke bare med korn, også kløver, erter, frukt og jordbær. Det trengs snart mer areal, og i 1911 flyttet de til Møystad som ble kjøpt inn med statlig kapital. De får tak i kornsorter fra forskjellige deler av landet, og kornsorten Maskinbygg ble utviklet. Den var i bruk til langt inn på 1960-tallet.

I 1918 ble Werner Christie budsendt for å lede et produksjonsutvalg i Norge for å opp matproduksjonen. 1. verdenskrig gjorde at det var vanskelig å få korn inn til landet. Tor trekker en sammenligning med situasjonen i dag hvor russere stjeler korn fra Ukraina, og at ukrainerne ikke får lov til å eksportere kornet sitt.

Christie jobbet nå på Ås og kom Ikke tilbake før i 1924. For å få økning i produksjon, måtte det drives med eliteavl; de trengte en stamsædgard hvor de kunne omformere sortene de drev med. Da han kom tilbake i 1924, kjøpte han Vidarshov. Denne garden ble nå stamsædsgard for Felleskjøpet.

I 1926 holder han en tale på Felleskjøpets årsmøte hvor han forteller hvordan han av 3.8 kg utplukket Maskinbygg nå kunne sende ut 3.800 kg stamsæd.

Se også artikkel av Stein Frogner i *Minner ifrå Vang 1999*.

Neste vers av visa om de fire forsøksgardene får vi nå: *Hjellum, Møystad, Vidarshov og Bjørke*.

Christie drev også forsøk med duer. Han kan betraktes som Norges første genetiker. Han brukte Mendels arvelover både i forhold til planter og i forhold til dyr.

Barnebarnet Werner Christie forteller om bestefaren som hadde forsøk med kløver og lange bur med duer – det var lett å forske på dem. Samme kunnskap er gått i arv og brukt videre i samvirkebedrifter som Graminor, Norsk rødt fe, Geno og Skogfrøverket (Klenganstalten).

Idun Nytnun Christie forteller at hun hadde skaffet seg geiter for å hindre gjenvekst i utmarksområder - og styrer dem med en app på telefonen.

Vi sykler videre ned en gardsvei over åkeren og ned til Hjellum.

4) Tettstedet Hjellum vokste fram etter at jernbanen kom i 1862. Jenny Hedemann Larsen skrev en artikkel i *Minner ifrå Vang* i 1997 om *Hjellum-by'n*. Vi fikk samme utvikling på f. eks. Ilseng, til dels Ådalsbruk, Løten og Stange hvor sentrum i bygda forflyttet seg fra kirka til stasjonsbyen. Det skjedde ikke i Vang, grunnen var kanskje at Hjellum lå for nær Hamar.

På stasjonen her kan vi minnes faren til Jenny, Rudolf Hedemann. Han var født på Strandlykkja og kom til Vang i 1925, var ordfører fra 1932 til langt ut på 1960-tallet. Han var også engasjert i opprettelsen av fylkeskommunen og ble fylkesordfører i 1964. I en årrekke også leder for KF (Kommunenenes sentralforbund). Arve Nysted skrev om ham i *Minner ifrå Vang, 1989*.

Tor har en sang her også: *Rudolf Hedemanns plass*. Med humoristisk snert synger Tor at Hedemann fortjener at torget foran rådhuset i Hamar blir oppkalt etter ham, men har ikke fått gehør for det da han ikke var ordfører i Hamar. Men i og med at Hedemann var stasjonsmester her på Hjellum i mange år, foreslår Tor at historielaget setter opp en plakett her vi står og kaller plassen opp etter ham.

Hjellum har et godt bomiljø med blanding av nytt og gammelt. Men hvordan skal det gå med Hjellum? Stedet har vekstmuligheter hvis nytt sykehus kommer på Sanderud. Det er en over 200 år gammel tradisjon med sykehus her: I 1803 kom Amtsykehuset på Sanderud som i den første tida skulle helbrede folk med radesyke. Senere ble det psykiatrisk sykehus.

Hjellum er truet av Hamar kommune som har vedtatt vaskeplass for tog her. Å kjøre dieseltog hit for å vaske dem er ille, når det er plass på Hamar.

Et tog farer forbi, men stopper ikke slik som før. Tor foreller om utbyggingen som skapte ringvirkninger med jernbanen: her kom Tønseth slakteri, butikker, bakeri, manufaktur. Nå er det ikke engang matbutikk her.

Tidligere tiders liv og røre rundt stasjonen kommer godt fram i den neste visa: *En sang om Hjellum*.

5) Kurud – her var det tidligere mølle. Forestillingen på Lovisenberg med tema korn må selvfølgelig også handle om mølla.

Her er fortsatt et tørkeanlegg som drives av *Sten og stønn*. I de siste åra har Vang Lions drevet bruktbuikk i møllelokalene. I 2017 serverte Lions oss kaffe og wienerbrød da vi hadde avslutning på dette årets pinsesykkeltur på Kurud.

Tor synger *Like ved rænn elva*, som handler om frøet som lå i jorda og fikk spire, og elva som kom med vannet så *frøet vart tel kønn. Kønnen kom på mølla og vart mjøl*, osv.

Mølla var fortsatt i drift da vi stoppet på sykkelstur langs Svartelva på slutten av 1990-tallet. Da var det tre ansatte her.

Kurud er tidlig på 1700-tallet nevnt som husmannsplass under Skattum. Da assessor Grønbech på Storhamar solgte Skattum til brukeren i 1724, holdt han igjen Kurud hvor han

hadde sørget for å få bygd kvern. I en del år ble bruket bygslet bort, inntil det i 1765 ble solgt til Anders Hansen. Vi har aldri en sykkelstur uten at Abraham Pihl blir nevnt: Fra 1799 eide Pihl og E. Westgaard mølla. Westgaard drev fargerier og muligens også stampe. I 1803 hadde kverneierne langs elva, Pihl var også med, fått bygd dam ved Gjetholmsjøen slik at kvernene kunne sikres vann året igjennom.

Fra Rokosjøen til Mjøsa har Svartelva 90 meters fall. Det har vært ei kvernveit ned til mølla som skal ha vært 3 km lang, deler av den eksisterer fortsatt. Fra øverst i kvernveita til mølla er det 4 ½ -5 meters fall.

Fra Rokosjøen langs Svartelva til Mjøsa var det mange møller, bl.a.: Klæpa, Gammelhuset, By, Nord-Bryn, Løkenkværna, Horne, Kvæka, Kurud, men også sagbruk, mekanisk verksted og ikke minst to av innlandets største bedrifter i sin tid: Aadals Brug og Klevfos Cellulose og Papirfabrikk (fra 1888).

6) Kvennveta

Vi stopper der kvernveita er godt synlig fra Kurudvgen. Vi har garden O på motsatt side.

Nesten som i historien om *Victoria* av Knut Hamsun, gikk møllerens sønn en gang her og tenkte på gardjinta han nok ikke kunne få. Vi får høre: Visa om *Johannes og Victoria*.

Vang historielag har et informasjonsskilt her, se [Kvennveta i Kurud - Historikk - Vang historielag \(vang-historielag.no\)](http://kvennveta.i.kurud-historikk-vang-historielag.no)

7) Rønningen ved Hol

Vi stopper like nedenfor Hol, der Olav Glærum nå bor som «føråsmænn». Bestefaren Ole Glærum var ansatt på Møystad, og kjøpte etter hvert garden Hol.

Her finner vi et jernbanespor: «Kvækasporet», offisielt Hols sidebane.

Det ble kjørt masser herfra til Grundsetbanen slik at det ble laget et sidespor hit. Det var også et sidespor til Kvæka. Brukeren her Johan Kvæken, en foregangsmann i bygda som hadde mølle på nabogarden, var ivrig på å få et sidespor hit også – slik at han kunne sende varene sine med jernbanen, spesielt mjøl til Østerdalen.

Olav Glærum forteller at bygningen like ved jernbanesporet ble bygd i 1900-1905 som forsyningslager for korn for Hedmark fylke. I 1920 bestemte et kornutvalg i Norges bondelag, der Ole Glærum var medlem, at staten skulle ha enerett til å kjøpe opp kornet for å unngå «børsing». Det som ikke ble kjørt direkte på mølla, ble kjørt hit. Dette var det første kornlageret på Hedmarken før kornsiloen ble bygd på Hamar.

En annen grunn til at vi stopper her, handler om noe som skjedde under krigen. En gang i 1942 greide flere russiske krigsfanger å flykte fra toget omtrent ved Tangen. Disse spredte seg ut over Hedmarken, og noen kom hit til Vang. Harald, Olavs far, og mølleren i Kvæka fant to russere som skjulte seg nede i skråningen her. De ble tatt hånd om og installert hos Karen Østerhaug. En av de to flyktingene var ukrainer...

Vi får høre *Sangen om Karen Østerhaug*. Se også *Minner ifrå Vang, 1992*.

– *Itte glø m a' Karen Østerhaug*, er Tors oppfordring til oss.

Vi sykler videre mot Ilsengvegen, svinger opp Gilestubben og opp til Bjørke.

8) Bjørke

Her stopper vi ved et relieff av Werner Christie. Dette har tidligere stått på Møystad; naturlig i og med at virksomheten her på Bjørke startet på Hjellum, fortsatte på Møystad og Vidarshov før den ble flyttet hit. Fosøksvirksomheten ble i en periode drevet parallelt på disse to gardene.

Nå kommer er lite «ord for dagen» i form av et veldig kort vers fra Irland som beskriver de fire kornsortene som alle er viktige for oss:

*Brød av bygg gjør ingen skade,
brød av rug gjør deg godt,
brød av hvete søter blodet,
brød av havre gjør deg sterk i armen.*

For ikke så mange tiår siden var det produsert hvete på bare 5 prosent av jordbruksarealet i Norge, mengden er betraktelig økt i senere år. Men da det ble slutt på hester i jordbruket, det ble dyrket mindre havre, osv.

En engelskmann laget en gang på 1700-tallet et leksikon hvor innførselen om havre lød slik:
Havre er en kornsort som i England brukes til dyrefór, men som i Skottland ble brukt til menneskefór.

En skotte ga ham svar og skrev om havrens fortreffelighet. Tor avslutter slik:

*Porridge, porridge, havregraut
porridge, porridge gjør deg sterk og stolt og staut!*

Så får vi det siste verset om de fire gardene. Det lyder slik:

*Arven etter Christie forvaltes nå i dag: norsk kornforedling foregår på Bjørke,
men kløver og poteter og flere jordbærslag blir også til hos Graminor på Bjørke.
Nå handler det om DNA og genteknologi, men fortsatt finnes det plantefelt i fra ei anna tid.
Forsøk, forskning og foredling kom i stand i Vang på Hjellum, Møystad, Vidarshov og Bjørke.*

Odd Lindstad forteller om Sevald Skaare som kom til Vidarshov som assistent i 1931 og som fra 1947 ble forsøksleder først på Vidarshov og etter hvert på Bjørke. Som pensjonist ble han i 1972 engasjert av Vang historielag til å skrive bygdebok for Vang. Han kom ikke i mål da han døde allerede i 1975. Odd Stensrud fortsatte, men ble ikke mer enn halvferdig. Etter de fem bindene som er fullført, har historielaget startet opp med å skrive digital bygdebok.

Les mer om denne her: [Digital bygdebok for Vang i Hedmark – lokalhistoriewiki.no](https://lokalhistoriewiki.no)

Vi sykler videre, svinger opp mot Dørum og videre ned Olsrudvegen.

9) Olsrud

Olsrud har lenge vært i offentlig eie og har opp gjennom årene blitt brukt til mange ulike formål.

Vang historielag har satt opp et opplysningskilt som forteller om dette, her er noen av punktene:

1809 – ca.1860 – Arresthus for Hedemarken Fogderi.

1869 – 1889 – Tvangsarbeidsanstalt

1901 – 1920 – Aldershjemsdrift

1920 – Vang kommune overtok driften og drev kombinert sjukehjem, aldershjem og hjem for psykisk utviklingshemmede.

1952 – Vang kommune opprettet i samarbeid med Vang frivillige Sykepleie hjem for inntil 54 psykisk utviklingshemmede.

1967 – Stiftelsen Olsrud overtok driftsansvaret.

1979 – Egen skole ved stiftelsen Olsrud.

Tor forteller om Olsrud-gutta som mange av oss husker: de sto i vår tidligste barndom ved riksvegen og vinket til alle forbipasserende. Han har en gripende sang om dem: *Sang om glede*.

Vang historielag har et informasjonsskilt her: [Olsrud - Historikk - Vang historielag \(vang-historielag.no\)](http://Olsrud - Historikk - Vang historielag (vang-historielag.no))

Deretter var vegen kort ned til kaffeserving på Lovisenberg.

10) Lovisenberg

Tilbake på Lovisenberg stiller FAU v/6. trinn opp med kaffe og massevis av rundstykker, vafler og kaker. Å servere 84 kaffetørste gjester er ingen enkel jobb, men da klassa ønsket å tjene penger til avslutningsfest neste år, stilte de opp og gjennomfører på en utmerket måte. Alt smaker veldig godt.

Etter visa *Lændet milla ælven* får vi som avslutning på dagens tur, høre 5 flinke elever framføre sanger fra jubileumsforestillingen, bl.a. *Midt i barndommen, midt i matfatet*.

Vi takker for innsatsen til både barn og foreldre som stilte opp på Lovisenberg. All ære til dere for fin avslutning!

Historielagets formann Odd Lindstad berømmer Tor for hans evne til å knytte det helt lokale sammen med verdenssituasjonen.

Takk for deltakelse til alle som var med oss på sykkelstur!

Ruta er ca. 13 kilometer lang og går vekselvis på grusdekke og asfalt.

Sykkelturene kan godt gjennomføres på egenhånd – når det passer deg: søk opp kart og sykkelrute på mobilen [Arrangerte turer - Vang historielag \(vang-historielag.no\)](http://Arrangerte turer - Vang historielag (vang-historielag.no)) eller skriv ut – og dra ut på sykkelstur!

